

İSLAM HUKUKUNDA CEZÂİ SORUMLULUK VE TAZMİN İLİŞKİSİ

Mücahit ÇOLAK*

*Dr. Erzincan Fen Lisesi muc.colak@gmail.com

Özet

Çalışmanın I. kısmında kişinin sorumluluğunun kendi fiilinin sonucu olduğu belirtilmiş, hak ve fiil ehliyetine temas edilmiştir.

Çalışmanın II. kısmında tazmin kavramının tanımı yapılmış, kişinin mala ve cana verdiği zarar sonucunda şartları gereği cezaî sorumluluktan kurtulsa bile mağdurun hakkının korunması açısından tazmin yükümlülüğünden kurtulmasının mümkün olamayacağı belirtilmiştir.

Çalışmanın III. Kısımında ise cezaî sorumluluğun temel şartları üzerinde durulmuştur. Sonuçta cezaî sorumluluğun temel sebebinin, kanunun emrettiklerini yapmamak ve yasakladıklarını yapmak olduğu belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: ceza, tazmin, sorumluluk, ehliyet.

CRIMINAL LIABILITY AND COMPENSATION RELATIONSHIP IN ISLAMIC LAW

Abstract

In the first part of this study, it was explained that person's responsibility is result of his action and researched right and act capacities .

In the second part of this study, it was maked definition of recovery, also , it was explained that is imposible to escape compensation liability even he escaped criminal liability.

In the third part of study, it was examined about basic conditions of criminal liability. Finally, it was explained that the basic reason of criminal liability are not to do mantatory rules and to do prohibited rules.

Key Words: Penalty, recovery, liability, capacity

I. GİRİŞ

İslam ceza hukukunda sorumluluk insanın işlediği fiile terettüp eder. Bu nedenle kişi işlemediği bir fiilden sorumlu değildir. (Cebûrî, 1988, 118)

Kişinin dinî ve hukukî bir hükme muhatap oluşu, söz ve davranışlarının sonuçları, hangi tür dinî ve hukukî işleme ne ölçüde ehil ve muhatap olduğu vücut ve eda ehliyeti içinde ayrı ayrı incelenir. (Bardakoğlu, 1994, "Ehliyet", DİA , X, 534).

Vücut ehliyeti, kişinin lehine olan hakların sübutu, aleyhine olan hakların vücutiyeti; başka bir ifade ile kişinin lehine ve aleyhine şer'î hakların sabit olmasıdır. (Hudârî Beg, 1969, 91; Hallâf, 1955, 5 ; Kubeysî, t.y, 93).

Pozitif hukukta ise hak ehliyeti olarak isimlendirilen vücut ehliyeti, kişinin borçlara ve haklara sahip olabilme ehliyetidir. (Dural,1984,41) Mesela kişinin kendine düşen miras payına hak kazanması, kendisi için satın alınan ve bağışlanan bir şeyin mülkiyetini edinmesi gibi hakların kazanılması, vücut ehliyetine dayanmaktadır.

Eda ehliyeti, muamelât/fiil ehliyetidir. Yani şahsın tasarruflarının din ve hukuk açısından geçerli kabul edilmesi ve salahiyetli olması demektir. (Zeydân, t.y,100; Hudârî Beg,1969, 91; Cebûrî, 1988,113)

II. İSLAM HUKUKUNDA TAZMİN SORUMLULUĞU

Tazmin, hukukun korumuş olduğu bir şeye verilen zarar sonucu, failin hukuki durumuna bakılmaksızın verilen zararın misliyle ödenmesi zorunluluğu olarak tarif edilmiştir. Hukukun korumuş olduğu şeyi tazminde suçu işleyen failin hukukî durumu -çocuk veya matuh* olması- mazeret teşkil etmeyip tazmin yükümlülüğü devam eder. Kişi iradesiyle, zaruret sonucu telef ettiği malı da tazminle sorumludur. (Abdulazîz Buhârî,1992, IV, 274;İbn Kudame el-Makdisî, 1981,162)

Zaruret sonucu telef edilmesi mubah olup, ancak malın tazmini gerektiğini belirten Mecellenin şu maddeleri konuyu özetlemektedir: “Zaruretlar memnu’ olan şeyleri mubah kılar” (Mecelle md. 21). Buradaki mubahlığın manası cezanın kaldırılmasıdır.“İzdirar gayrın hakkını iptal etmez” (Mecelle md. 33). Bu itibarla zaruret halinde harcanan ve başkasına ait olan mal misli ile, kıyemî ise kıymetinin ödenmesi gerekir. Zaruret hali onu cezadan kurtarır, tazmin yükümlülüğünü etkilemez. (Zerkâ, A. 1989, 185; Bakır, 1988,123)

Failin ihtiyarı dâhilinde vukua gelen ve suç teşkil eden durumlarda failin cezalandırılabilmesi için ehliyet şartı aranırken verilen maddi zararın tazmininde failin durumunun tazmine etkisi yoktur. Çünkü mazeretler zarar verilen mahallin dokunulmazlığını ortadan kaldırmaz. Bir kısım İslam hukukçuları zimmet ile vucub ehliyetini bir tutmuş bir kısmı ise farklı değerlendirmişlerdir. İslam hukukunda zimmet, Şâri tarafından insanda varlığı gerekli olan bir vasıftır. Kişinin lehine ve aleyhine hakların sabit olması zimmetle mümkündür. Kişinin lehine olanlar hak, aleyhine olanlar ise vacibât olarak vasıflandırılmıştır. (Molla Hüsrev, 1966, 592; Senhûrî, 1954, I, 21; Zeydan, el-Vecîz, t.y, 93; Zuhaylî,1986, I, 164)

İnsan olmanın gereği her insanın ayrılmaz vasfı olan zimmetin varlığı için bulûğ, rüş, temyiz ve mükellef olma gibi şartlar aranmamaktadır. (Abdurrahim, S. 1973, 43)

Zira zimmet insanla ilgili bir sıfattır, bu itibarla hayvanda zimmetin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Zira “biz her insanın amelini kendi boynuna doladık” (İsrâ 17/ 13) ayetindeki “*unuk*”(boyun) dan muradın da zimmet olduğu ifade edilmiştir. (Serahsî, ty, Usûl, II, 333; Zeydân, el-Vecîz ty, 95; Rıza, 1964, 25; Uzunpostalcı, 1993, VII, 369)

Zimmet insanın hayatta olma esasına dayandığından ve vucub ehliyeti için de kişinin sırf hayatta bulunuşu yeterli olup, bulûğ, akıl, temyiz gibi bedenî ve ruhî yetişkinlik aranmaz. (Senhûrî, 1954, I,21; Ezbîde, 1984 , 25; Bardakoğlu, 1994, X, 534) Zimmetin ölümle son bulması ise İslam hukukçuları arasında ihtilafıdır. Kişinin hayatta iken kazdığı bir çukura ölümünden sonra düşüp ölen birinin diyetini* ödemekle sorumlu tutulması, zimmetin öldükten sonra devam ettiğinin misalidir. (Senhûrî,1954, I, 21) Ölüm, kişinin şahsiyetinin ve mülkiyetinin sona ermesinin başlangıcıdır. Ölen kişi haklara ve borçlara ehil olma özelliğini yitirdiği için yeni bir hakkın veya borcun doğması düşünülemez. Ancak sağlığında yaptığı hukukî işlem veya fiillerin olumlu veya olumsuz sonuçları ölümünden sonra meydana gelirse sadece bunlar bakımından ölünün kişiliğinin hükmen bir müddet daha devam ettiği kabul edilir. Başka bir ifadeyle hak ehliyeti ve zimmet, kişinin ölümünden önceki hayatı ile ilgili bazı işlere bağlı olan hakların tasfiyesine kadar devam eder. Bu itibarla Hanefî’ler bu ehliyetin bazı durumlarda ölümünden sonra da geçici bir süre devam ettiği görüşündedirler. Mesela ölenin malından borçlarının ödenmesini, teçhiz, tekfin, vasiyet gibi görevlerin yerine getirilmesini, sağlığında iken başlatıp da ölümü sonrasında sonuçlanan bazı fiillerinin kazandırıcı veya borçlandırıcı etkisinin doğrudan öleni veya terekeyi hedef almasını kişinin zimmet ve vucub (hak) ehliyetinin ölüm sonrasında da belli bir süre için bir yönüyle devam ettiğinin delili sayarlar. (Abdulazîz Buhârî, IV, 265; Cebûrî, 1988, 93; Karaman, 1989, I, 175; Bardakoğlu, 1994, X,535)

* Akıl noksanlığı bulunan kişidir. (Serahsî, 1983, XXIV,156;Rıza,1964, 151)

* Diyet Arapça’da “ödemek” anlamına gelen bir kelime olup (İbn Manzûr, XV, 383.) İslam hukukunda bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması halinde ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal ve parayı ifade eder. (Bardakoğlu, “Diyet”, DİA, IX, 473)

İnsan, ölümüyle vücudu cansız bir hal aldığından, hitabı anlama ve yerine getirme iradesini kaybetmiştir. Bu nedenle yerine getirmekten aciz olduğu sorumluluk kendisinden kalkmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak kısas uygulanmasına hükmedilen kişi, ceza uygulanmadan öldüğünde Hanefî'lere göre diyet ödemesi gerekmezken, Şâfiî diyeti kısasa bedel olarak değerlendirdiğinden, ölen kişinin diyetinin katilin malından ödenmesi görüşündedir. (Âmidî, 1967, I,138, 139; Kâsânî, t.y. VII, 246; Şâfiî, 1973, VI, 39; Rıza, 1964, 95)

III. İSLAM HUKUKUNDA CEZAİ SORUMLULUK

İnsan hayatı, akıl ile gerçek anlamını kazanır. Yani beden için ruh ne kadar önemli ise yaşayan insan için de akıl o kadar önemlidir. Öteki duylara önemli etkisinden dolayı aklın fonksiyon olarak büyük bir değeri vardır. İnsan bu önemli melekesiyle diğer canlılardan ayrılır. Zira akılı olmayan –hayvan ve cansız- varlıkların hitabı anlaması imkânsızdır. Akıl, dinî hükümlere muhatap olmanın zorunlu ön şartıdır. Aklını kaybeden insan mükellef olma vasfını da kaybetmektedir. (Gazâli, 1364, I,90; Âmidî, 1967, I,138; Dağcı, 1996, 228)

Akl, Şâri' tarafından yöneltilen hitabı anlama kudreti (Yaylalı,1980,51) ve teklifin dayanağı olarak kabul edilmiştir. Zira hitabı anlama şartı aklın varlığını gerektirir. Bu itibarla akıl ve bulûğ, cezaî ehliyet için temel iki şarttır. (Serahsî, 1983,IX,39; İbnü'l- Hümâm, t.y. V, 236; Âmidî, 1967, I, 138; Hudarî Beg, 1969, 88,91; Zuhaylî, 1986, I, 158)

İslam hukukçuları cezaî sorumluluğun sübutu için akli olgunlaşmanın şart olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Çocuğun mükellef olmayışı akli olgunluğa ulaşmadığından; akıl hastasının mükellef olmayışı da aklının olmadığındandır. (İbnü'l- Hümâm, t.y. V, 218,236; Abdulazîz Buhârî, IV, 264; Âmidî, 1967, I, 139; Hudarî Beg, 1969, 91; Rıza, 1964, 79)

Pozitif hukukta ise, kişinin yaptığı hareketlerin sonucunu kavrayabilmesi için en azından temyiz gücüne sahip olması gerekmektedir. Temyiz gücü, failin işlediği suçun, yaptığı hareketin bazı cezaî müeyyideleri davet ettiğinin farkında olması, diğer bir ifade ile bir fiilin suç teşkil edip etmediğini yani hareketlerin tesir ve neticelerini, sebep ve sonuçlarını anlayabilme, yasak olan veya olmayan şeyleri birbirinden ayırabilme kudretidir. Bu itibarla belirli bir yaşa gelmedikçe temyiz kudretini kazanamayan küçüklerin cezaî sorumluluğu yoktur. (Taner, T. 1949, 305; Şensoy 1949, 591; Dural, 1984, 61).

Ancak yedi yaşından itibaren edinilmeye başlanan temyiz gücü, kişinin hareketlerinin bütün sonuçlarını kavrayabilmesi için yeterli değildir. Bu sebeple cezaî sorumluluk için temyiz gücünün başlaması yeterli görülmemiş, ayrıca belli bir sürenin daha geçerek kişinin iyiyi kötüden ayırma kabiliyetinin iyice yerleşmesi aranmış ve bunun için de ergenlik çağı sınır olarak kabul edilmiştir.

Hz. Peygamber'in "Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır: ergenlik çağına gelinceye kadar çocuk, uyanıncaya kadar uyuyan, iyileşinceye kadar akıl hastası" (Buhârî, Zekat, 66; Müslim, Hudûd, 22; Ebu Dâvûd Hudûd, 17; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 118, VI,100,101) ifadesi, çocuk, akıl hastası ve uyuyan kimsenin cezaî sorumluluğunun bulunmadığını ortaya koymaktadır. Buna göre, ergenlik çağına gelmiş ve temyiz gücüne sahip olan bir kimsenin cezaî ehliyeti bulunmakta, gayrı mümeyyizin ise bulunmamaktadır. (Aydın, M. 1996,189)

Temyiz kudretine sahip küçükler, mümeyyiz olmayan çocukların anlamadıklarını anlasalar bile, anlayışları akli olgunluğa ulaşmış kişilerden aşağı derecededirler. Bu durumda mümeyyiz çocuk bulûğ çağına yaklaşmış olsa bile mükellefiyetini tespit edecek bir durum olmadığından eda (fiil) ehliyeti eksik olarak değerlendirilmiştir. (Hudarî Beg, 1969, 92; Âmidî 1967, I, 139)

Mümeyyiz veya gayrı mümeyyiz çocuğun cezaî ehliyetinin bulunmaması demek had veya ta'zir nevinden bir suç işlediğinde cezalandırılmaması demektir. Ancak başkasına verdiği zarardan doğan tazminatı ödemekle sorumludur. Kısası gerektiren suçlar ise şahıs haklarına yönelik suçlar olduğundan bu tür suçları işleyenler cezaî ehliyete sahip olmadığından kısas ile cezalandırılmazsa da diyetle sorumlu tutulmuşlardır. (Kâsânî, t.y. VII, 252; İbn Kudâme, ty. VII, 677,678; Cebûrî, 1988, 136; Aydın, M. 1996, 190)

Çocuk, akıl hastası ve matuhun kasten veya hata ile işledikleri cinayetler sonucu gereken tazmin, ödenecek miktara göre faile ya da âkilesine* yükümlülük getirmektedir. (Serahsî, 1983, XXVI, 86; İbnü'l- Hümâm, t.y. X, 204)

Bu dönemdeki çocuğun kanuna aykırı fiillerinden dolayı emniyet tedbiri olarak uygulanacak eğitim, yaşadığı çevre, aldığı terbiye, eğitim seviyesi ve ailesinin durumu nazara alınarak bir uygulamaya gidilmelidir.

Kişinin canı ve malı konusunda esas olan masumiyettir. Çocuk birisini öldürdüğünde bedeni bir ceza ile cezalandırılması mümkün olmadığından mali sorumluluk (diyet) ile sorumludur. Diyeti ödeme yükümlülüğü konusunda ise İslam hukukçuları farklı görüştedirler. Bu farklılığın sebebi ise çocuğun işlediği fiilin kasten ya da hata işlenen fiillerden hangisi içinde değerlendirileceğidir. İmam Malik ve Ebu Hanife bu durumda diyetin âkileye ödetilmesi; İmamı Şafii ise çocuğun malından ödenmesi görüşündedir. (İbn Rüşd, 1985, II, 345; Şâfiî,1973, VI, 5,39; bk. Aktan, 1989, II, 248)

Suç failinin ceza ehliyetini haiz olmadığı durumlarda, şer'î bir özürden dolayı bedeni cezalar uygulanmamaktadır Çocuğun mazur sayılması mali sorumluluğa tesir etmez. Zira “şer'î özürler mahallin ismetini ortadan kaldırmaz”, yani İslam hukukunun kabul ettiği mazeretler, malın ve canın dokunulmazlığını ihlal etmez. Bu itibarla canın ve malın heder olması düşünülemez. (Molla Hüsrev, 1966, 592; Şâfiî, 1973, VII,329; Cebûrî, 1988, 138 ; Behnesî, 1984, 251).

IV. CEZAÎ SORUMLULUĞA EHİL OLMA VE CEZA İLE YÜKÜMLÜ TUTULABİLME

Ceza ehliyeti, kişinin emredilen fiili terk veya yasaklanan fiili işleme sonucunda gereken cezayı alabilme vasfı, cezanın infazı ve kişinin cezaya muhatap olabilmesi için şart olan bir vasıftır. Cezanın verilebilmesi de suçun işlenmesi anında ehliyetin varlığına bağlıdır. (Rıza, 1964, 3,33, 49, 269; Geniş bilgi için bk. Atmaca, 2002, 31, 32)

Kastedilen aynı olmakla birlikte Hanefi'lerin “ehliyetü'l-ukûbe/ceza ehliyeti” (İbnü'l-Hümâm, t.y. V, 236) kavramını diğer mezheplerdeki hukukçular “teklif” kavramı ile ifade etmişlerdir. (Gazâfî, 1364, I, 90; Rıza, 1964, 33) Teklif, şerî hitabın gerektirdiği emir ve nehyi ihtiva eden hükümlere denir. (İbn Bedrân, ty, 58; Rıza, 1964, 179)

Ceza ehliyeti kişilerin sorumluluk ve cezalarının belirlenmesinde vazgeçilmez bir unsurdur. Bu itibarla cezaî sorumluluk maddi, kanunî ve manevî yönüyle kişiyi ilgilendiren, sebeplere dayanır. Kişinin suç ve ceza ile olan bağı, ehliyet ile netlik kazanır. Bu nedenle akıl ve iradeyi etkileyen –küçüklük, şuur karışıklığı ve akıl hastalığı gibi- durumlar, ehliyeti yok eden arızalardandır. (Rıza, 1964, 5)

Ceza ehliyeti vücut ve eda ehliyetini birlikte içine alır. Eda ehliyeti tam teşekkül etmeden ceza verilemediği gibi, kendisine Şari'in hitabı ulaşmayan kişilerin de cezaî sorumluluğu yoktur. (Molla Hüsrev, 1966, 634; Rıza, 1964, 33) Cezaî hükmün uygulanması teklife bağlı olup, teklif olmadan cezaî hükmün uygulanması mümkün değildir. Bu itibarla akıl- bulûğ ve teklife muhatap olma cezaî sorumluluk için temel iki şarttır. (Serahsî, 1983, IX, 39; İbnü'l- Hümâm, t.y. V, 236 ; Rıza, 1964, 177)

İnsan, doğumdan temyiz çağına kadar eda ehliyetinden yoksundur. Bu dönemdeki çocuk gayr-ı mümeyyiz sayılmıştır. (Cebûrî, 1988, 120) Bu dönemdeki bir çocuğun kastı hata olarak değerlendirilmiştir. (Kâsânî, t.y, VII, 97,180)

İşlenen suç bir neticeyi meydana getirdiğinde, suçun vukuu anında ehliyetin varlığı araştırılır. Yani suç failinin, fiili işlediği andaki ehliyetine itibar edilir. Mesela kişi çocukken işlediği cinayeti bâliğ olduktan sonra ikrar etse sadece tazminle yükümlüdür (Kâsânî, t.y, VII, 253, Şâfiî, 1973, VI, 5; Nevevî, t.y, XVIII, 358)

* Âkile: Kastın aşılması ve taksirle işlenen fiillerde diyeti üslenen ve faile baba tarafından kan bağı ile bağlı olan akrabalarıdır. (Kâsânî, t.y,VII, 255)

İradesiyle ve haram yolla sarhoş olan kişi mükellef kabul edilmiştir. Fakat ikrahla veya hata ile sarhoş olan kişi akıl hastası gibi değerlendirilip ceza uygulanmaz. İslam ceza hukukunda da cezaî sorumluluk, kusura ve bu kusurun derecesine göre tayin edilir. (Bilmen, 1985, III, 73; Akşit, t.y, 147) İslam “amellerin niyete göre değerlendirileceği” (Buhârî, Bed’ül-Vahy, 1, İmân, 41) prensibini esas aldığından kasten işlenen suçlarla hataen işlenen suçları birbirinden ayırmıştır.

Hırsızlık suçunda da fail aldığı şeyin haram olduğunu bilmeli ve çaldığı şeyin tamamında hırsızlık kastı bulunmalıdır. Mesela içinde yiyecek bulunan altın bir kabin kıymetini bilmeden, yiyecek çalmak için kabıyla beraber alsa, kabı çalmada kastı olmadığından hırsıza had cezası uygulanmaz. (Serahsî, 1983, IX, 152)

Suç failinin, işlediği suçtan sorumlu olması suçun manevî unsurunu teşkil etmekte ve sorumluluk derecesi failin iradesi ile sonuç arasındaki ilişkiye göre değişmektedir. Mesela fail helal bir içecek kastı ile sarhoş edici bir içkiyi içtiğinde, içki içme kastı olmadığından cezaî olarak sorumlu tutulmamaktadır. (Udeh, 1993, I, 111; Dağcı, 2003, 77)

Netice olarak, işlenen yasak fiillerde suç failine cezaî olarak sorumlu tutulabilmesi için suçun manevî unsurunun tespit edilmesi gerekir. Şuur ve irade sahibi olmayan kimsenin işlemiş olduğu yasak bir fiil dolayısıyla o kimseye ceza uygulanması mümkün değildir. Mükellefin sorumlu olduğu şeyi ifaya muktedir olması gerekir. Zira Kur’ân’da “Allah kimseyi gücünün yettiğinden fazlasıyla mükellef tutmaz” (Bakara, 2/ 286) hükmüyle kişinin aciz kaldığı durumlarda mükellef olmadığı, bildirilmiştir. (Cessâs, 1993, I, 733; Rıza, 1964, 199) Hz. Peygamber’in “Namazını ayakta kılma gücü olmayan kişi ayakta namaz kılmakla mükellef değildir. Oturarak namaz kılmaya güç yetiremeyen kişi de oturarak namaz kılmakla mükellef olmadığından yatarak ima ile namaz kılar.” (Buhârî, Taksîru’s-Salât, 19) hükmü de kişinin güç yetiremediği şeyden sorumlu olmadığını beyan eder. (Cessâs, 1993, I, 833)

Kişinin gücü, organlarının gelişmesine (biyolojisine) ve fonksiyonlarını icra etmesine; ehliyet ise aklın mutedil olmasına bağlıdır. Mesela akıl hastası, adam öldürme ve zina gibi yasak olan fiilleri işleme gücüne sahiptir. Ancak cezaî ehliyeti olmadığından bu tür yasak fiilleri işlese bile kendisine ceza verilememektedir. Cezaî sorumluluğun sebebi, kanunun yasakladıklarını yapmak, emrettiklerini yapmamak; şartı da idrak ve ihtiyardır. Bu şart ve sebeplerin birleşmesi sonucunda cezaî sorumluluk gerçekleşir. (Kâsânî, t.y. VII, 34; Rıza, 1964, 202; Udeh, 1993, I, 402)

Günümüz pozitif hukukçuların bu konuya yaklaşımı ise şöyledir: Kanunun suç saydığı bir fiilden dolayı bir şahsın cezalandırılabilmesi için onun sorumlu olması lazımdır. Cezaî sorumluluk ise o şahsın, ceza hukuku bakımından *ehliyeti hâiz* bulunması ve suçun kendisine *isnad edilebilmesi* hallerinde vardır. (Taner, 1949, 301) İşlenen fiilin ceza hukukunda bir netice doğurması için failin işlediği fiili fark ve temyiz edebilecek idrak ve kabiliyet hassası, sonra da neticesini arzu ederek fiili işlemiş olması yani serbest irade ve şuur ile fiilin sonucunu arzu etmiş olması aranır. Ceza hukukunda birinci hale ehliyet, ikinci hale de mesuliyet denir. Yaş küçüklüğü, akıl hastalığı ve akıl zayıflığı idraki yok etmesi veya azaltması itibari ile ehliyete; kast, meşru müdafaa ve ızdırar hali gibi haller ise mesuliyete müessir amillerdir. (Öner, 1943, 954)

İslam ceza hukukunda kişinin, fiillerinden cezaî yönden sorumlu tutulabilmesi failin mükellef olmasına bağlıdır. Ancak mümeyyiz çocuğun işlediği suçtan dolayı eğitim ve terbiye maksatlı cezalandırılabilmesi ifade edilmiştir. (Ebu Zehra, t.y, el-Cerîme, 411)

İslam hukukunda hayvan ve cansız varlıklar da suç faili olarak kabul edilmemiştir. Zira hayvanda ehliyet olmadığından fiillerinin suç olarak vasıflandırılması mümkün değildir. (Rıza, 1964, 97)

Hadiste “hayvanların ve başka maksatlar için kazılmış çukurların sebep oldukları zararlar hederdir” (Buhârî, Diyât 28, 29 ; Müslim, Hudûd 45, 46; Ebu Dâvûd, Diyât, 4593; Tirmizi, Zekât, 16) buyrulmuştur. Hederden maksat ise tazmin lazım gelmez demektir. (Şevkânî, 1994, VI,70; Berki,1955, 96) Mesela hayvan bir insanı öldürdüğünde veya bir duvar

birisinin üzerine yıkılıp ölümüne sebep olduğunda hayvan ve cansız varlıklar herhangi bir ceza almamaktadır. Zira bu tür varlıklar için ehliyetin varlığından bahsedilemez. Ancak zarar veren hayvanın sahibinin tesebbüp ve taksiri varsa tazminle sorumlu tutulmuştur. (İbn Rüşd, 1985, II, 349; Berki, 1955, 96; Rıza, 1964, 38) Hz. Ömer'den bu konuda “şayet hayvan sahibi hayvanını zapt etmeye güç yetirememişse sorumlu olmayacağı” (Şevkânî, 1994, VI, 71) nakledilir. Fukahânın ekserisi bu hadisi, hayvanata mahsus yerlerde duran hayvanlara tahsis etmişlerdir. Şayet binicisi veya sürücüsü bulunan hayvanların verdikleri zararlardan olayın durumuna göre hayvanla ilgilenen kişi sorumludur. Mesela, sürüsünü başıboş bırakan kişi başkasının malına zarar vermeye sebep olduğundan tazminle sorumludur. (İbn Rüşd, 1985, II, 271,349; Şa'rân'î t.y, II, 158; Bilmen, 1985, III, 125, 126) Sahipli hayvanın verdiği zararı hayvan sahibi tazmin ederken, sahihsiz hayvanların verdikleri zararlar ise heder hükmünde değerlendirilmiştir. (Şâfiî, İhtilâfu'l-Hadîs, (el- Ümm'ün kenarında), 1973, VIII, 567)

Bir yerde bağlı bulunan hayvanın öldürdüğü kimsenin diyeti konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ebu Hanife'ye göre hayvanın binicisi nasıl sorumluluktan kurtulamıyorsa bağlayan kişi de her halükarda sorumludur. Farklı görüşte olanlar ise hayvanın bağlandığı yerin hayvan bağlamaya uygun olup olmamasına göre hüküm vermiş, uygun olmayan bir yere bağlanan hayvanın verdiği zarardan sahibinin sorumlu olacağı belirtilmiştir. Bir kimse bir hayvanı kuvvetlice bağlamış olduğu halde bu hayvan her nasılsa kurtularak bir şahsı veya bir malı telef ettiğinde hayvan sahibi tazminatla sorumlu tutulmamıştır. (İbn Rüşd, 1985, II, 349; Bilmen, 1985, III, 132)

SONUÇ

Cezaî sorumluluk için failin serbest iradesiyle fiili gerçekleştirmiş olması, Şâri'in hitabını anlama özelliği olan aklının bulunması, aklî olgunluğu ve yaptığı hareketlerin sonucunu kavrayabilmesi itibariyle çocukluk ve bunaklıktan uzak olması gerekmektedir. Çocuk ve akıl hastası mükellef olmadıkları halde tazminle yükümlü olmaları onların fiilleri ile değil mal ve zimmetleri ile ilgilidir. (Zuhaylî, 1986, I, 159)

Kişi sorumlu tutulduğu şeyi ifaya muktedir olmakla birlikte cezaî sorumluluğu yüklenebilecek özelliğe de sahip olmalıdır. İşlediği fiilin cezaî sorumluluğu için Şâri'in hitabının kendisine ulaşmış olması da cezaî sorumluluk için gereken şartlardan biridir.

İslam'ın koruma altına aldığı mal ve cana verilen bir zarar her halükarda karşılıksız bırakılmamıştır. Böyle bir durumda tazmin öncelikle failin malından karşılanır. Cezâî sorumluluğu olmayan kişilerin verdikleri zararlar ise zararın miktarına göre ya failin malından ya da bir yardımlaşma ve kontrol gayesine matuf olarak teşekkül ettirilen akile tarafından karşılanması prensibi getirilerek kişinin mal ve canı teminat altına alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdulazîz Buhârî, Ahmed b. Muhammed. (1992), Keşfü'l-Esrâr alâ Usûli'l- Pezdevî, Kahire.
- Abdurrahim, Selâme. (1973), “ez-Zimmetü ve'l-Ehliyyetü fiş'-Şerâti'l-İslâmiyye ve'l-Kavânini'l-Vad'iyye”, el-Bahsu'l-İlmiyye, 20-21, Rabat.
- Ahmed, b. Hanbel. (1992), el-Müsned, İstanbul.
- Akşit, Cevat. t.y. İslam Ceza Hukuku Ve İnsânî Esasları, byy.
- Aktan, Hamza. (1989), “Âkile”, DİA, İstanbul.
- Âmidî, Seyfuddîn. (1967), el- İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm, Kahire.
- Atmaca, Talip. (2002), *İslam Hukukunda Ceza Ehliyeti*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, M. Âkif. (1996), Türk Hukuk Tarihi, İstanbul.
- Bakır, Mustafa. (1988), İslam Hukukunda Küllî Kaideler, Basılmamış Doçentlik Tezi, Erzurum.

- Bardakoğlu, Ali. (1994), “Ehliyet”, DİA, C. X, İstanbul,
_____, “Diyet”, DİA, C. IX, 473)
- Behnesî, Ahmed Fethî. (1984), el-Mes’uliyetu’l Cinâiyye fi’l-Fıkhî’l İslâmî, Kahire.
- Berkî, Ali Himmet. (1955), Hukuk Tarihinden İslam Hukuku, Ankara.
- Bilmen, Ömer. Nasuhi. (1985), Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu, İstanbul.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (1992), el-Câmiu’s-Sahîh, İstanbul.
- Cebûrî, Hüseyin Halef. (1988), Avârıdu’l-Ehliyye İnde’l-Usûliyyîn, Mekke.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. (1993), Ahkâmu’l-Kur’ân, Beyrut.
- Dağcı, Şamil. (2003), “İslam Ceza Hukukunda İrade -Suç İlişkinin Cezaya Etkisi”, Marife, sy.1,y.3, Konya.
_____, (1996), İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller, Ankara.
- Dural, Mustafâ. (1984), Türk Medenî Hukukunda Gerçek Kişiler, İstanbul.
- Ebû Dâvûd, S. es- Sicistânî. (1992), es-Sünen, İstanbul.
- Ebû Zehra, Muhammed, t.y, el-Cerîme ve’l-Ukûbe fi’l- Fıkhî’l-İslâmî (el-Cerîme), b.y.y
- Gazâlî, Muhammed Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî. (1364), el-Mustasfâ min İlmi’l-Usûl, Beyrut.
- Hudârî Beg, Muhammed. (1969), Usûlü’l-Fıkh, Mısır.
- İbn Bedrân, Abdulkadir. t.y. el Medhal ilâ Mezhebi’l İmâm Ahmed b. Hanbel, Dimaşk.
- İbn kudame, el- Makdisî. (1981), Ravdatü’n-Nâzır ve Cünnetü’l-Münâzır, Beyrut.
- İbn kudame, Muvaffakuddîn, Abdullah, t.y. el- Muğnî, Beyrut.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed, t.y, Lisânü’l-Arab, Beyrut.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed. (1985), Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktasid, İstanbul.
- İbnü’l- Hümâm, Kemaleddîn Muhammed. t.y. Şerh’u Fethi’l Kadîr, Beyrut.
- Karaman, Hayreddin. (1989), İslam Hukuk Tarihi, İstanbul.
_____, (1991), Mukayeseli İslam Hukuku, İstanbul.
- Kâsânî, Alâu’d-Dîn Ebu Bekr. t.y. Bedâiü’s-Sanâî’ fi Tertîbi’s-Şerâi’, Beyrut.
- Kubeysî, Muhammed b. Mesûd. t.y, es-Sağîr, Beyne Ehliyyeti’l-Vücûb ve Ehliyyeti’l-Edâ, Katar.
- Molla Hüsrev, Muhammed. (1966), Mir’âtü’l-Usûl Şerhü Mirkâti’l-Vusûl, İstanbul.
- Müslim, en-Nisabûrî. (1992), el-Câmiü’s-Sahîh, İstanbul.
- Nevevî, Muhyiddîn Yahya. t.y. el-Mecmu’ Şerhu’l-Mühezzeb, byy.
- Öner, Hamdi, (1943), “Ceza Hukukunda Ehliyet ve Mesuliyet”, A.C, s.y, XI, b.y.y.
- Rıza, Hüseyin Tevfik. (1964), Ehliyyetü’l- Ukûbe fi’s-Şer’ati’l-İslâmiyye ve’l Kânûni’l- Mukâran, Kahire.
- Senhûrî, Abdürrezzak Ahmed. (1954), Mesâdiru’l-Hak fi’l-Fıkhî’l-İslâmî, Kahire.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. (1983), el-Mebsût, İstanbul.
_____, t.y.Usûlü’s,-Serahsî, thk.Ebu’l Vefâ el-Afgânî. Beyrut.
- Şâfiî, Muhammed b.İdris . (1973), el-Ümm, Lübnan.
_____(1973), İhtilâfu’l-Hadîs, (el- Ümm’ün VIII. Cildinde), Lübnan.
- Şa’rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed. t.y, el- Mîzânu’l-Kübrâ, Mısır.
- Şensoy, Naci. (1949) “Çocuk Suçluluğu - Küçüklük – Çocuk Mahkemeleri Ve İnfaz Müesseseleri” İ.Ü.H.F.M., c. XV, sy. 1, İstanbul.

- Şevkânî, Muhammed. b. Ali. (1994), Neylü'l-Evtâr Şerhu' Münteka'l-Ahbâr, Beyrut.
- Taner, Tahir. (1949) Ceza Hukuku, (Umumî Kısım), İstanbul.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed. (1992) ,el Câmiü's-Sahîh, İstanbul.
- Udeh, Abdülkadir. (1993), et- Teşrû'l-Cinâî'l-İslâmî, Mukârenen bi'l-Kânûni'l-Vad'î, Beyrut.
- Uzunpostalcı, Mustafa. (1993), “Cenin”, DİA, c. VII, İstanbul.
- Yaylalı, Davut. (1980), İslam Hukukunda Adlî Deliller, Öğretim Üyeliği Tezi, Erzurum.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed. (1989),Şerhu Kavâidi'l-Fıkhıyye, Beyrut.
- Zeydân, Abdulkerim. t.y. el Vecîz fi Usûli'l-Fıkh, İstanbul.
- Zuhaylî, Vehbe. (1986), Usûlü'l-Fıkh, Dımaşk.